

Літературна критика

Олександр Боронь

У БЕЗОДНІ ДУШІ (НОТАТКИ ПРО РОМАН ОЛЕГА СИЧА “UROBOROS”)¹

Сьогодні вже очевидно, що чутки про глибоку кризу вітчизняного письменства виявилися дещо перебільшеними. Так, справді, ми вже й забули про сотисячні накладки, високі гонорари, читацький успіх та інші неодмінні атрибути розвинутого книжкового ринку й багатой літератури. Хоча, мабуть, і не варто шкодувати за тиражами деяких псевдокласиків, які у своїх писаннях коливалися разом із лінією партії, вгадуючи завтрашню кон'юнктуру, — від їхніх книжок і досі вгинаються бібліотечні полиці, проте торкається їх подеколи лише рука історика літератури — таке читати можна з почуття фахового обов'язку. Натомість не слід забувати про десятки поламаних письменницьких доль, сотні творів, задушених іще в задумі “цензором у собі” тощо. Здається, це речі загальновідомі, але час від часу доводиться стикатися з ностальгійними плачами за тими часами, коли від письменника вимагалось головню дати ідеологічно витриманий продукт, решта — уже не його клопоти. А на отриманий гонорар можна було жити іноді й кілька років...

Нині на бідну письменницьку голову впали не лише турботи з написання талановитого, оригінального твору, а й пошуки видавця, зрештою, просування книжки на ринок і т. д. Натомість, попри скромні накладки, зауважмо, наскільки різноманітною стала вітчизняна література, яку часом намагаються розподілити за десятиліттями, поколіннями, письменницькими школами, стилями, творчою манерою тощо. І всі ці спроби класифікації містять помітний евристичний заряд, але нам іще гостро бракує незаангажованої, фахової літературної критики.

У потоці щойно виданих прозових текстів виразно виокреслюється потужний струмінь творів, зорієнтованих на традиційну поетику, із апеляцією до національних цінностей, досвіду класичної літератури. Помітна й низка альтернативних течій, підвалини яких становлять певні експериментальні пошуки, що їх ніколи не бракувало нашому письменству у сприятливі часи розвитку, хоч якими нетривалими вони були. Саме тому в жодному разі не слід підходити до сучасного літературного процесу з наперед готовими концепціями, формулами та рецептами на кшталт “єдиного потоку”, національно органічного чи неорганічного стилю і т. ін. Якщо ж обійтися без полемічного загострення, то маємо на меті лише наголосити на тому, що українське письменство подібно до будь-якої іншої розвинутої літератури із тривалими традиціями — це живий організм, здатний подивовувати не одного досвідченого дослідника, і тому наділений певною опірністю до квадратно-гніздових методів інтерпретації.

По-сучасному компактний роман (найбільшій жанр у поточній літературі) Олега Сича “Uroboros” належить саме до творів експериментальних. Однак упадає в око те, що він органічно проростає не тільки із глибокого знання художнього досвіду українського письменства, а й із певної традиції літератури

¹ Сич О. Uroboros. — Львів: ЛА “Піраміда”, 2007. — 176 с.

світової. Водночас прозаїк у своїх поетологічних пошуках подеколи помітно полемізує з вітчизняною класикою. Прикметною рисою твору стала своєрідна інтертекстуальна гра, що виявилася у вплетенні в оповідь численних хрестоматійних (і не тільки, а тому часом прихованих) цитат із загальновідомих творів, що подекуди набувають у контексті неоднозначного смислу. Загалом письменницькій манері О.Сича властива не тільки іронія, що переходить місцями в сарказм, а й відверте блазнювання, хоча слід визнати — йому вдається не втрачати відчуття міри і смаку.

У романі змодельовано своєрідний художній світ, закони котрого читач може збагнути не одразу: у ньому багато рис нашої дійсності, химерно перемежованих із пародією на неї. Повсякчас дає про себе знати моторошне обличчя війни, яку, на наше переконання, годилося б уважати універсальним лихом, не відсилаючи читача до біографічних реалій із життя письменника, як це зроблено в анотації до книжки чи післямові Н. Зборовської. Кожному розділові роману передують своєрідний вступ, що лише опосередковано перегукується з подальшим текстом, однак у сукупності ці інтродукції становлять певну ідейно-смыслову цілість. Саме тут чи не найчастіше виринають страхітливі картини війни та смерті. Невипадково герої твору, власне, Орест та його друг Богдан так по-пантагрюелівськи вживають алкоголь, адже це пряма відсилка до персонажів Ремарка, які не могли віднайти себе в мирному житті після воєнних лихоліть. Отже, вони намагаються втекти від самих себе, хоч, зрештою, їм це не вдається. Вочевидь, автор уповні виявляється саме в цих позбавлених наративних умовностей увертюрах до розділів. У них чергуються потворні, натуралістичні видива з ліричними замальовками, — можливо, спогадами. Письменника не обходить розуміння читачем твору як таке, натомість він, сказати б, брутално стрясає його психоемоційну сферу, сміливо трепанує усталене світовідчуття, безжально витягує на денне світло страх і приховані травми. Тому найдоцільніше було б аналізувати цей твір у категоріях психоаналізу, проте ми втримаємося від такої спокуси, оскільки можливі й потрібні інші прочитання.

Ясна річ, у романі годі шукати зцілення від недосконалості світу, але О.Сич робить упевнений крок до цього. Пригадується відома історія про те, як Маркеса запитали, для чого він написав свій черговий роман; митець зі зніченою усмішкою відповів просто: “Щоб мене любили”. Чи не тому персонажі роману “Uroboros” так багато говорять і сперечаються про любов, про ту любов, завдяки якій, за автором, усе тримається на цьому світі, і вони шукають її. А чи знаходять?

Загалом персонажі роману — не зовсім ті характери, про котрі можна було би сказати “виліплені, як живі”, що колись було найвищим компліментом, скажімо, письменницькому хисту Григорія Тютюнника (“Вир”). У їх конструюванні наявний до певної міри момент умовності — більш цікаві й важливі для осягнення художнього задуму твору діалоги та внутрішні роздуми, сні чи навіть видіння. Таким контурним образом стала Марія, чиє ім’я багато промовляє читачеві, актуалізуючи його художній досвід, — від Біблії до Т.Шевченка, У.Самчука чи навіть В.Яворівського (а чому б і ні?) тощо. Так, вона уособлює в романі любов у найглибиннішому її вияві — між чоловіком і жінкою. Усе решта — література, проте О.Сич запропонував тут власний оригінальний шлях, не збившись на загальники чи повтори. Людина в нього, хоч як готова за свої почуття стати на прою зі світом, залишається самотньою перед обличчям смерті.

Роман на перший погляд має нескладну сюжетну лінію, послідовно розгорнуто в часі. Проте вже після кількох розділів стає зрозуміло, що структура твору зовсім не така проста, як видається, адже поверхня оповіді, без сумніву, має прихований зміст, що вповні виявляється лише після мисленневих зусиль читача. Отже, оповідь у романі має кілька рівнів, що потребують декодування. Назагал “Uroboros” насичений прихованою символікою, певними знаками, розуміння котрих залежить як від ерудиції реципієнта, так і від його вміння прочитувати підтексти та зашифровані смисли. У жодному разі не ставимо собі завданням

пропонувати те чи те прочитання, звужуючи подальше поле інтерпретацій роману; проте варто нагадати відому істину, що від дня свого виходу у світ художній твір починає жити власним життям. У романі можна натрапити на певні ознаки того, що автор прагнув, з одного боку, полегшити процес читання й витлумачення твору, супроводивши текст недвозначними відсилками до тієї чи тієї культурно-релігійної традиції (скажімо, буддизму) чи наукової практики, як-от психоаналіз тощо, з другого ж — у такий спосіб намагався розставити своєрідні червоні прапорці, не надто покладаючись на читача. Однак структура твору грає за своїми правилами і промовляє читачеві значно більше, ніж закладав письменник у текст, зумовлюючи таке собі інтерпретаційне свавілля, спровоковане — свідомо чи мимовільно — самим автором, який уже більше не має влади над своїм дітищем.

Наскрізною ж темою в романі стали пошуки свободи, над осяганням якої безнадійно рефлектують персонажі. Автор ставить більше запитань, аніж пропонує готових відповідей, проте ці болючі пошуки істини надто багато важать для його героїв. Що це за Уроборос? Що є істина? Що є любов? У чому свобода? Інтриги додає й те, що, як сказано в післямові, письменник виступає під прізвиськом свого прадіда, а інформація про автора на звороті обкладинки зумисно неконкретизована, хоча здогадатися не важко. Одне слово, читачеві нудьгувати не випадає...

Ганна Черненко

ГЕНДЕРНА ІНВЕРСІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ РОМАНІ (СЕРГІЙ ЖАДАН “ДЕПЕШ МОД” ТА ІРЕНА КАРПА “ФРОЙД БИ ПЛАКАВ”)

Рефлексіями покоління дев'яностих називають роман “Депеш Мод” рецензенти [3; 1; 20], однак ніхто не зауважив, що робить цей твір органічним саме для України кінця минулого сторіччя? Гадаємо, що справа у фемінності головних героїв і обставинах, які її зумовлюють.

Чоловіки в романі послідовно демонструють віктимну поведінку в сутичках із правоохоронними органами, з одного боку, і злочинцями — з другого. Крім того, що герої п'ють, курять, блюють і лаються, вони ще втікають від міліціонерів, рекетирів, цигана-наркодилера та провідника-збоченця: “Нам є від чого тікати, — пише С.Жадан, — і ми вже викладаємось, Васі гірше — він без паска, тримається руками за джинси, аби не губити їх” [8, 99]. Проте у класифікації типів маскуліності Д.Міхеля домінантна мужність показана, зокрема, образами влади й насильниками, а за даними контент-аналізу сучасної преси, персонажами-жертвами у 58% випадків виступають жінки, чоловіки — у 22% [17, 306, 313].

Герої мають проблеми у спілкуванні з жінками, хоча й намагаються декларувати свій “аскетизм” як принципову позицію: “Я не вірю в любов, я навіть в секс не вірю — секс робить тебе самотнім і беззахисним” [8, 218]; “Життя — це як космічна ракета. <...> Це ти мусиш із самого початку враховувати — або секс, або космос” [8, 109]. Однак бажання мати повноцінні стосунки із жінкою і неспроможність їх реалізувати очевидні: “Вона кожного разу ставить нас на місце... ніби говорить: те, що ви всі мене вчора мали, свідчить лише про те, що